

Monika Puchalska
Uniwersytet Rzeszowski

Emigracja zarobkowa. Szansa na przyszłość czy droga donikąd w ocenie absolwentów szkół ponadgimnazjalnych z województwa podkarpackiego

Abstract

Labour Migration – a Chance for the Future or a Road to Nowhere? Opinions of High School Graduates in Podkarpackie Region

The phenomenon of migration is one of the most important issues of our modern world and it is becoming increasingly current in the public and scholar discourse. Labour migration – as one of the form of the social capital mobility – is an intrinsic issue of our social life. In spite of many academic publications and scientific studies about labour migration and its consequences, this subject is a very topical issue. The labour migration scholars pay attention to the demographic consequences of migration processes and specifically to migration of young people from Poland. The point of this article is an introduction of labour migration – particularly migration of young people – and its consequences for Polish society and Polish labour market. Furthermore this article describes the range of the labour migration, its main aspects and migration trends that are typical for Poland. Besides there are opinions of graduates of secondary/high school that enrich the article. The views of young Polish concern their will to go abroad and work there, their migration network, evaluation of their chances on the foreign labour market and declaration to study abroad.

Key words: migration, labour migration, educational migration, Podkarpackie, aspirations.

Wprowadzenie

Migracje, których istotą jest przestrzenne przemieszczanie się ludności, są drugim obok ruchu naturalnego czynnikiem wywołującym istotne zmiany w poziomie zaludnienia i różnorodnych strukturach społecznych. Obecnie traktuje się migracje jako zjawisko powszechne, stanowiące jedno z głównych zagadnień dzisiejszego świata. Emigracja, w szczególności zarobkowa, stała się w ciągu ostatnich kilku lat ogromnym wyzwaniem zarówno dla państw uznanych za docelowe, jak również dla krajów pochodzenia migrantów. Skutki migracji uwidaczniają się w różnych sferach życia społecznego: ekonomicznej, politycznej, kulturowej czy psychologicznej. Badacze migracji z jednej strony wskazują na pozytywne konsekwencje procesów migracyjnych, takie jak poprawa sytuacji ekonomicznej migranta czy podnoszenie kwalifikacji, z drugiej jednak strony podkreślają liczne negatywne skutki dotyczące w szczególności sfery socjalnej oraz demografii.

Niniejszy artykuł stanowi próbę odpowiedzi na pytanie: „Czy emigracja zarobkowa to szansa na lepszą przyszłość, czy też droga donikąd?”. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej i towarzyszące temu otwarcie niektórych rynków pracy dla polskich obywateli spowodowały gwałtowny wzrost ruchów migracyjnych w krótkim czasie. Podkarpackie również zostało dotknięte problemem znacznej utraty kapitału ludzkiego. Świadczy o tym fakt, że plasuje się ono w pierwszej piątce najbardziej odpływowych województw w Polsce. Decyzję wyjazdu za granicę podejmują nie tylko ludzie o niskich kwalifikacjach, ale także w coraz większym stopniu osoby młode i dobrze wykształcone. Młodzież po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej stoi przed najważniejszym wyborem w swoim życiu. Zachęcona lepszymi warunkami pracy i płacy, możliwością zdobycia doświadczenia za granicą i poszerzenia swoich horyzontów zawodowych, coraz częściej decyduje się na wyjazd i pracę w obcym kraju. Ze względu na charakter wykształcenia i strukturę rynku pracy w Polsce to właśnie ci młodzi ludzie są w szczególności narażeni na ryzyko bezrobocia, co w konsekwencji może się przyczynić do podjęcia pracy za granicą. Badanie lokalnych oraz regionalnych ruchów migracyjnych pod tym względem wydaje się działaniem bardzo użytecznym.

Czym jest emigracja zarobkowa?

Od akcesji Polski do Unii Europejskiej minęło ponad siedem lat. Jednym z najbardziej oczekiwanych „przywilejów” dla polskich obywateli, łączących się z wejściem do Unii, był swobodny dostęp do zachodnioeuropejskiego

rynku pracy. W ślad za Wielką Brytanią, Irlandią czy Szwecją inne kraje europejskie stopniowo znosiły obowiązek posiadania zezwolenia na pracę jeszcze w tak zwanym okresie przejściowym. Wielu badaczy migracji przed 1 maja 2004 roku zakładało, że emigracja będzie miała jedynie charakter przejściowy i krótkotrwały, a zdobyte podczas wyjazdów doświadczenie zostanie wykorzystane w kraju pochodzenia migranta. Niestety te prognozy i oczekiwania nie odzwierciedlają rzeczywistości, bowiem obecnie migracja jest traktowana jako rutynowe ludzkie zachowanie. Warto więc dokładnie sprecyzować pojęcie emigracji zarobkowej i jej beneficjentów.

Maria Stoczek proponuje następującą definicję migracji zarobkowych: są to przestrzenne przemieszczenia ludności zawodowo czynnej podejmowane w celu poprawy sytuacji własnej i członków rodziny bądź w celu uzyskania środków finansowych niezbędnych do zachowania dotychczasowych form życia i gospodarowania, postrzeganych jako warunek zachowania tożsamości kulturowej (Stoczek 1997: 13).

Wśród migrantów ekonomicznych zatrudnionych na obszarze innych państw wyróżnia się emigrantów „za chlebem” oraz emigrantów mobilnych (Oziewicz 2005: 139). Pierwsza kategoria dotyczy osób, dla których powodem migracji jest zła sytuacja materialna, brak możliwości podjęcia pracy w ojczyźnie oraz poszukiwanie sposobu poprawy egzystencji własnej i rodziny. Druga kategoria obejmuje wykwalifikowanych członków załóg przedsiębiorstw, wykonujących zadania na terytorium innych krajów, pracowników międzynarodowych firm inwestorskich, transportowych i budowlanych, banków, towarzystw ubezpieczeniowych. Do tej grupy należą także pracownicy nauki i artyści, których głównym motywem migracji jest możliwość uzyskania wysokich dochodów oraz lepszych warunków pracy.

- 1) Na podstawie statusu społeczno-zawodowego migrantów, czyli wykonywanego zawodu oraz poziomu kwalifikacji, wyróżniamy: Migracje pracowników wysoko wykwalifikowanych reprezentujących tak zwane wolne zawody: lekarzy, naukowców, nauczycieli akademickich.
 - 2) Migracje pracowników posiadających średnie wykształcenie zawodowe, na przykład robotników wykwalifikowanych.
 - 3) Migracje osób nieposiadających określonego zawodu, najczęściej młodych poszukujących pracy poza miejscem zamieszkania w przekonaniu, że w ten sposób zaspokoją swoje aspiracje życiowe, nie pozostając w rodzinnych stronach.
 - 4) Migracje osób niewykwalifikowanych, szukających pracy ze względu na brak możliwości uzyskania jej w miejscu zamieszkania.
 - 5) Migracje sezonowe i okresowe ludności wiejskiej (Stoczek 1997: 20).
- Zainteresowanie mobilnością młodzieży, a szczególnie tej dobrze wykształconej, wynika głównie z ryzyka ewentualnej utraty kapitału ludzkie-

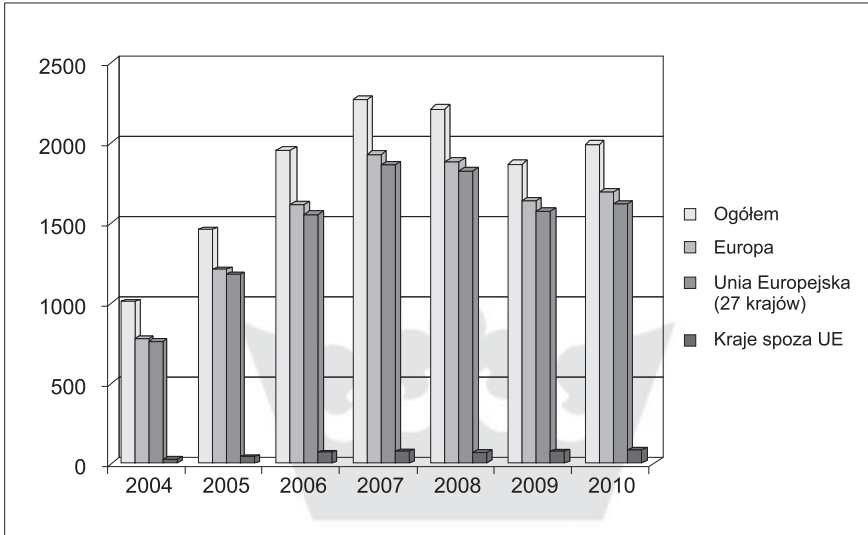
go. Z perspektywy społeczności lokalnych istotny jest nie tyle bezwzględny poziom wykształcenia migrantów, ile potencjał kompetencji tych osób w porównaniu do potencjału obywateli, którzy pozostają (Kaczmarczyk, Okólski 2005: 27). W 2007 roku Ministerstwo Gospodarki dokonało charakterystyki typowego Polaka opuszczającego nasz kraj w celach zarobkowych. Polski emigrant zarobkowy to najczęściej osoba młoda (18–34/37 lat); raczej mężczyzna; pochodząca z obszarów mniej zurbanizowanych; przenosząca się zarówno do miast, jak i na tereny peryferyjne; skłonna do korzystania z ukształtowanych już sieci migracyjnych, związków historycznych czy kulturowych; wykonująca pracę niewymagającą wysokich kwalifikacji lub zawody specjalistyczne; przekazująca znaczną część swoich zarobków do kraju. Przy analizie tych cech nasuwa się pytanie: jak kształtuje się obraz podkarpackiego emigranta? Na podstawie przeprowadzonych analiz oraz licznych raportów i opracowań badaczy migracji z Podkarpacia można stwierdzić, że większość cech pokrywa się z typologią zaproponowaną przez Ministerstwo Gospodarki. Sytuację tę potwierdzają również wyniki badania uczniów szkół ponadgimnazjalnych, wśród których chęć wyjazdu za granicę wyrażały w przeważającym stopniu osoby uczęszczające do zasadniczych szkół zawodowych.

Rozmiar emigracji po 2004 roku

Migracją określamy wszelkie ruchy ludnościowe związane z przenoszeniem bądź przemieszczaniem się osób lub grup społecznych. Procesy, które zachodzą w ramach zjawisk migracyjnych, powszechnie nazywane ruchami migracyjnymi, są opisywane jako przejawy ruchliwości i mobilności społecznej, a ściślej rzecz ujmując – pewnej ruchliwości przestrzennej.

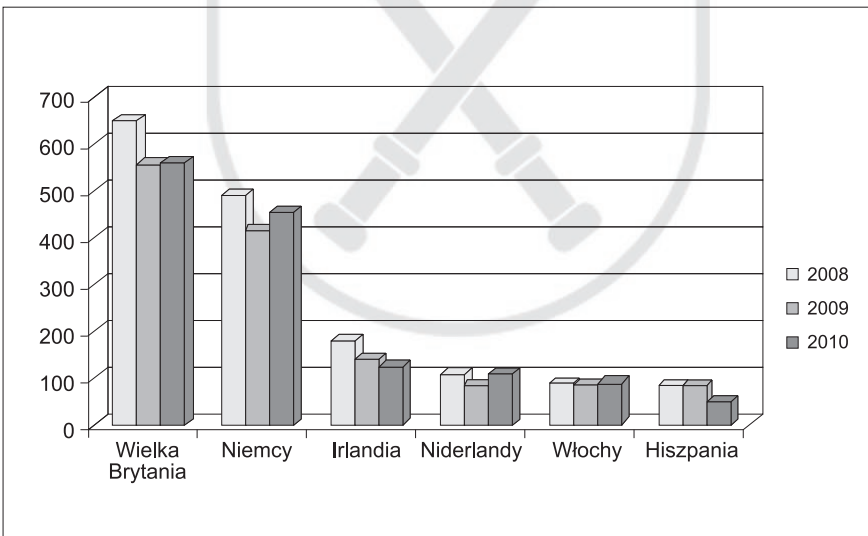
Szacuje się, że pod koniec 2010 roku poza granicami Polski przebywało czasowo około 1990 tysięcy mieszkańców naszego kraju, czyli o 120 tysięcy więcej niż w 2009 roku (około 1870 tys.). Wydaje się jednak, że wyniki szacunku za 2009 roku zostały zaniżone. W Europie w 2010 roku przebywało 1690 tysięcy osób (w 2009 roku – ok. 1635 tys.), przy czym zdecydowana większość – około 1615 tysięcy – emigrantów z Polski przebywała w krajach członkowskich UE. Liczba ta zwiększyła się o 45 tysięcy w stosunku do 2009 roku (*Informacja o rozmiarach...* 2011).

Zdecydowana większość polskich emigrantów przebywa za granicą w związku z pracą, aczkolwiek wraz z upływem czasu zwiększa się odsetek osób – członków rodzin polskich emigrantów – pozostających na ich utrzymaniu (małżonkowie, dzieci). Obywatele, którzy wyjechali w okresie od maja

Wykres 1. Liczba migrantów z Polski w latach 2004–2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Rocznik Demograficzny 2011*.

Wykres 2. Kraje docelowe polskich migrantów w latach 2008–2010

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Rocznik Demograficzny 2008, 2009, 2010*.

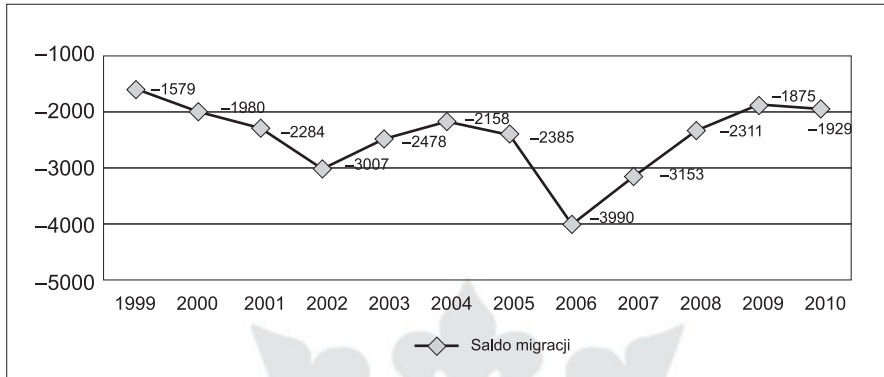
2004 roku do końca 2010 roku, w 80–90% przypadków przebywali za granicą, podejmując pracę lub jej poszukując.

Do krajów docelowych emigracji po wejściu Polski do UE należy zaliczyć Wielką Brytanię oraz Niemcy, przede wszystkim ze względu na skalę zjawiska. Dane zgromadzone przez Home Office wskazują, że w roku 2009 na terenie Wielkiej Brytanii przebywało około 560 tysięcy polskich imigrantów. Liczba Polaków w Niemczech sięgała z kolei około 455 tysięcy (dane GUS). Na kolejnych miejscach znajdują się Irlandia (125 tys. – dane GUS) oraz Niemcy. Atrakcyjne dla polskich migrantów okazały się również takie kraje, jak Francja, Belgia, Stany Zjednoczone oraz Kanada. Na uwagę zasługuje fakt znacznego spadku liczby Polaków przebywających w Irlandii oraz Hiszpanii. Prawdopodobnie jest on spowodowany utratą miejsc pracy w związku z panującym w tych krajach kryzysem ekonomicznym. Jednocześnie zanotowano wzrost liczby osób przebywających poza granicami UE. Coraz większym zainteresowaniem wśród Polaków cieszy się szwajcarski rynek pracy. Według danych GUS około 85% emigrantów z Polski przebywa w Szwajcarii dłużej niż 12 miesięcy. Osoby te są zaliczane do migrantów długookresowych.

Migracje z Podkarpacia

Mobilność ludności z Podkarpacia nie jest zjawiskiem nowym. W przeszłości głównymi krajami docelowymi były Stany Zjednoczone, Włochy czy Izrael. Po 2004 roku doszło do znacznego odpływu ludności do krajów Europy Zachodniej. Województwo podkarpackie można więc uznać za region zdecydowanie odpływowy. Świadczy o tym utrzymujące się od lat ujemne saldo migracji. Chociaż Podkarpacie nie należy do najważniejszych województw w Polsce pod względem potencjału ludnościowego, to jednak w okresie przedakcesyjnym wyjeżdżający z tego województwa stanowili 12,7% całego odpływu. Prawie trzynastoprocentowy wynik lokował Podkarpacie na drugim miejscu pod względem udziału w migracjach ogółem. Mimo że w okresie poakcesyjnym udział ten uległ zmniejszeniu i wynosił 11,7%, województwo podkarpackie w 2008 roku zajęło pierwsze miejsce w rankingu najbardziej odpływowych województw (Kaczmarczyk, Okólski 2008).

Z danych zaprezentowanych na powyższym wykresie wynika, że od 1999 roku (wtedy zmieniły się granice administracyjne województwa) utrzymuje się ujemne saldo migracji. Najniższą wartość przyjęło w 2006 roku (–3990), a najwyższą w 1999 roku (–1579). W kontekście regionalnym wyjątkiem są dwa powiaty, krośnieński i rzeszowski, które niemal przez cały okres 1999–2010 odznaczały się wartością dodatnią salda migracji. W 2010 roku wymeldowało się z pobytu stałego 863 mieszkańców

Wykres 3. Saldo migracji w latach 1999–2010 z województwa podkarpackiego

Źródło: Opracowanie własne na podstawie *Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego 2004–2010*.

(o 177 mniej niż w 2009 r.) przebywających za granicą. Z województwa częściej wymeldowywały się kobiety (54,0%). Na wsi i w mieście odpływ ludności wyniósł równo po 50%.

Sytuacja gospodarcza w miejscu zamieszkania, a w szczególności poziom bezrobocia jest jednym z podstawowych determinantów migracji. Podkarpacie, mimo że w całości zalicza się do regionów o słabym poziomie rozwoju gospodarczego, jest silnie zróżnicowane wewnętrznie. Korelacja poziomu rozwoju gospodarczego i mobilności mieszkańców ujawnia się w największych miastach, takich jak Rzeszów, Tarnobrzeg, Przemyśl czy Krosno, w których następuje znaczna rotacja ludności. Część osób napływa zachęcona możliwością znalezienia pracy, a inni opuszczają te rejony w poszukiwaniu wyższego standardu otoczenia czy spokoju.

Zasadniczy wpływ na podejmowanie decyzji migracyjnych ma jednak sytuacja na podkarpackim rynku pracy. Według stanu na koniec marca 2011 roku na terenie województwa podkarpackiego było zarejestrowanych 151 759 bezrobotnych, w tym 77 669 kobiet (tj. 51,2%)¹. Stopa bezrobocia rejestrowanego na koniec marca 2011 roku w województwie podkarpackim wyniosła 16,7% i okazała się wyższa od krajowej o 3,5 p.p. Najwyższą stopę bezrobocia odnotowano w powiatach: leskim (26,4%), bieszczadzkim (26,0%), niżańskim (25,2%), brzozowskim (24,9%) oraz przemyskim (23,3%) i strzyżowskim (23,1%); najniższą zaś w miastach, Krośnie (8,3%) oraz Rzeszowie (8,4%), a także w powiatach: dębickim (13,4%), mieleckim (14,0%) i rzeszowskim (14,5%). Najliczniejszą grupę wśród zarejestrowanych bezrobotnych stanowiły osoby w wieku od 25. do 34. roku życia (31,1%), zaś

¹ www.wup.rzeszow.pl (dostęp: 20.04.2011).

drugą co do liczebności – osoby w wieku od 18. do 24. roku życia (24,3%). Ludzie młodzi stanowili łącznie 55,4% ogólnej liczby zarejestrowanych bezrobotnych. W ogólnej liczbie bezrobotnych zarejestrowanych w powiatowych urzędach pracy według stanu na koniec marca 2011 roku najwyższy udział stanowiły osoby posiadające wykształcenie zasadnicze zawodowe – 30,6% – oraz policealne i średnie zawodowe – 25,1%. Wykształcenie gimnazjalne i niższe miało 21,8% ogółu bezrobotnych. Najmniej, to jest 11,9%, legitymowało się wykształceniem wyższym. Warto tutaj nadmienić, że cechy najliczniejszych grup dotkniętych bezrobociem pasują do profilu typowego migranta z Podkarpacia.

W tym miejscu należy również zwrócić uwagę na fakt, w jakim stopniu odpływ mieszkańców z Podkarpacia wpływa korzystnie na nadwyrężony bezrobociem rynek pracy, a w jakim stopniu prowadzi do drenażu podkarpackich przedsiębiorstw z wykwalifikowanej siły roboczej oraz perspektywicznego młodego pokolenia. Sytuacja ta staje się jeszcze bardziej dotkliwa, gdy regiony zaczynają opuszczać specjaliści oraz osoby wykonujące profesje, na które obecnie jest zapotrzebowanie na rynku pracy.

Dane statystyczne dotyczące bezrobocia i sytuacji na podkarpackim rynku pracy jednoznacznie odzwierciedlają kompleksowość zjawiska migracji. To właśnie dla dwóch grup wiekowych: osób od 25. do 34. roku życia (31,1%) oraz w wieku 18–24 lat (24,3%) emigracja zarobkowa może się stać bardzo interesującym rozwiązaniem problemu bezrobocia. Do jednej z tych grup wiekowych należy młodzież ponadgimnazjalna z województwa podkarpackiego. W tej kwestii należy również zwrócić uwagę na ogromny potencjał dobrze wykształconej młodzieży i osób młodych (łącznie 55,4%) opuszczających Polskę, który za sprawą odpowiednio ukierunkowanej polityki mógłby się przyczynić do wzrostu gospodarczego i dalszego rozwoju Polski. Brak skutecznej strategii zagospodarowania tego potencjału może być wielkim zagrożeniem dla struktur społecznych, gdyż nadmierny odpływ młodych ludzi wkrótce postawi Polskę przed problemami demograficznymi, z którymi obecnie borykają się kraje zachodnie.

Komunikat z badań

Metodologia badania

Niniejszy raport prezentuje wyniki badania uczniów szkół ponadgimnazjalnych województwa podkarpackiego. Celem badania było rozpoznanie planów migracyjnych podkarpackiej młodzieży oraz próba odpowiedzi na

pytanie: „Czy emigracja zarobkowa to szansa na przyszłość, czy droga donikąd?”. Decyzje dotyczące miejsca przyszłej nauki bądź chęci wyjazdu są osadzone w kontekście zmiennych warunkowanych: płcią badanych, miejscem zamieszkania, typem ukończonej szkoły, dotychczasowymi doświadczeniami związanymi z pracą zarobkową oraz sytuacją rodzinną.

Respondentów do badania pozyskano metodą doboru celowego. Ogółem uzyskano wyniki od 750 respondentów, którzy w 2011 roku ukończyli szkołę ponadgimnazjalną, ze wszystkich powiatów województwa podkarpackiego. Badanie zostało przeprowadzone od końca czerwca do połowy lipca 2011 roku. Termin realizacji został głównie podyktowany przez harmonogram funkcjonowania szkół ponadgimnazjalnych i nie był przypadkowy. Badania celowo nie przeprowadzono podczas trwania roku szkolnego. Uczniowie szkół zasadniczych zawodowych oraz techników zakończyli zdawanie egzaminów zawodowych, a uczniowie liceów ogólnokształcących czy profilowych odebrali wyniki egzaminów dojrzałości. Wybór tego właśnie czasu pozwolił lepiej sprecyzować ich cele dotyczące kontynuacji nauki oraz ewentualne plany migracyjne.

Badanie wykonano za pomocą ankiety internetowej. Jest to przede wszystkim związane z czasem realizacji badania (po zakończeniu roku szkolnego). Za pomocą społecznościowych portali internetowych wysłano zaproszenie do udziału w badaniu do uczniów wylosowanych szkół. Warto tutaj nadmienić, że zwrot ankiet był na poziomie blisko 70%. Źródłem tak otrzymanych informacji są dane ilościowe dodatkowo uzupełnione przez samych respondentów danymi jakościowymi. Wielu spośród nich dosyłało drogą elektroniczną uzupełniające informacje dotyczące na przykład ich dotychczasowych doświadczeń migracyjnych.

Wyniki badania

Podstawowe cechy demograficzne analizowanej zbiorowości

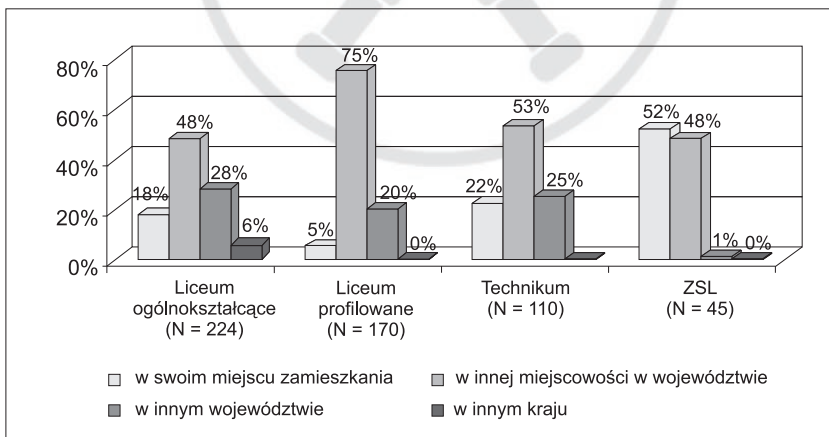
Prezentowane wyniki badania dotyczą 750 osób, które w 2011 ukończyły szkołę ponadgimnazjalną – liceum ogólnokształcące (N = 256), liceum profilowe (N = 198), technikum (N = 184) lub zasadniczą szkołę zawodową (N = 112). W zbiorowości przeważały kobiety (57%). Wszyscy respondenci to osoby z przedziału wiekowego 18–19 lat. Uwzględniając kryterium pochodzenia, liczną grupę tworzą mieszkańcy wsi (36%). Mieszkańcy małej i średniej wielkości miast (do 50 tys.) stanowili 45%. Najmniej respondentów pochodziło z dużych miast województwa podkarpackiego.

Migracje edukacyjne młodzieży

Jedną z pierwszych decyzji po ukończeniu szkoły ponadgimnazjalnej dla młodego człowieka jest decyzja o kontynuacji nauki bądź podjęciu pracy. Wyjazdy na studia do innego województwa lub powiatu często przekładają się na decyzję o zamieszkaniu tam na stałe po zakończeniu nauki. Determinantami takich wyjazdów są przede wszystkim: oferta edukacyjna w województwie, możliwość uzyskania lepszej pracy czy też chęć usamodzielnienia się. Decyzje podejmowane przez młodych ludzi kończących szkoły średnie w wielu przypadkach okazują się kluczowe dla przebiegu ich późniejszego życia.

Spśród badanych absolwenci liceów ogólnokształcących oraz profilowanych w ponad 85% deklaruwali chęć kontynuacji nauki. Relatywnie mniej, bo tylko około 60% uczniów uczęszczających do techników, wyraziła chęć dalszego kształcenia. Najwięcej, bo ponad 60% uczniów szkół zasadniczych zawodowych, zamierza zakończyć naukę na obecnym poziomie. Dodatkowo kolejne 16% osób uczęszczających do tego typu szkół nie zdecydowało jeszcze, czy będzie kontynuowało edukację.

Badana młodzież charakteryzuje się dużą mobilnością. Zmiana miejsca zamieszkania zazwyczaj wiąże się z chęcią podjęcia nauki na konkretnej uczelni. Zarówno uczniowie liceów, jak i techników jako przyszłe miejsce kształcenia wskazywali inną miejscowość na Podkarpaciu lub inne województwo. Wynika to głównie z faktu, że w badanym regionie istnieje tylko jeden główny ośrodek akademicki (Rzeszów), gdzie znajdują się zarówno

Wykres 4. Preferencje dotyczące miejsca przyszłego kształcenia a typ szkoły (%)

Źródło: Badania własne.

uczelnie publiczne, jak i prywatne. Osoby, które zamierzają wyjechać na studia do innych województw, wybierają przede wszystkim: Kraków, Lublin, Warszawę czy Wrocław. Analizując migracje edukacyjne uczniów, należy wspomnieć o 14 respondentach chcących kontynuować naukę za granicą. Dla tych osób Niemcy, Francja oraz Anglia będą miejscem dalszej edukacji.

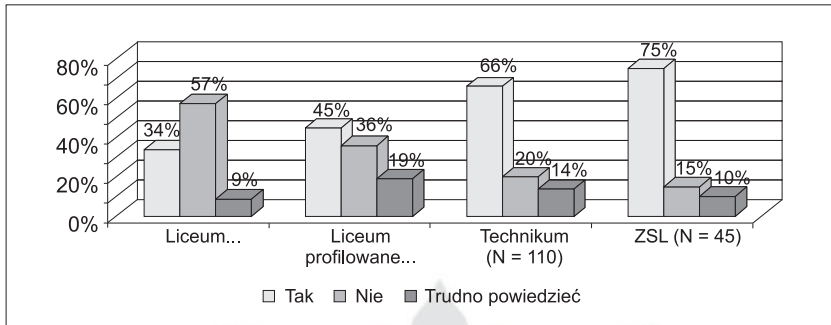
Na podstawie zaprezentowanych wyników można przypuszczać, że wybór uczelni przy podejmowaniu decyzji o przemieszczeniu się jest decydujący. Mimo to należy również wziąć pod uwagę inne uwarunkowania, które przesądzą o ostatecznym jej zasięgu. Przykładami mogą być moda czy powielanie wzorców rodzinnych lub koleżeńskich.

Doświadczenia podkarpackiej młodzieży na polskim i zagranicznym rynku pracy

Jednym z podstawowych zasobów cenionych przez pracodawców jest doświadczenie zawodowe. W przypadku uczniów szkół ponadgimnazjalnych podjęcie pracy świadczy nie tylko o posiadanych umiejętnościach, na przykład zawodowych, ale także o zaradności i pracowitości. Te atuty mogą w przyszłości korzystnie wpłynąć na konkurencyjność kandydata na rynku pracy.

Badani respondenci wykazali się dużą aktywnością na rynku pracy. Blisko co trzeci uczeń już pracował zarobkowo ($N = 246$). Pracę podjęło dotychczas zdecydowanie więcej chłopców (65%) niż dziewczyn (35%). Wyniki porównania uczniów z różnych typów szkół nie są niczym zaskakującym. Bardziej aktywni byli absolwenci techników i zasadniczych szkół zawodowych niż uczniowie obu typów liceów. Jest to głównie związane z profilem tego typu szkół i ich praktyczną orientacją zawodową: zarówno technika, jak i ZSZ są nastawione na praktykę, co stwarza lepsze warunki do zarobkowania.

Zaskakujący jest duży udział osób, które mają już doświadczenie na zagranicznym rynku pracy. Wśród ogółu pracujących absolwentów stanowią oni jedną trzecią ($N = 80$). Również pod tym względem zdecydowanie przeważają mężczyźni. Najczęściej kraje docelowe pokrywają się z ogólnymi trendami migracyjnymi. Wymiano tutaj przede wszystkim: Wielką Brytanię, Niemcy, Holandię, USA, Włochy czy Grecję. Podejmowane przez uczniów prace miały charakter dorywczy oraz sezonowy. Byli oni zatrudniani głównie jako pomocnicy przy zbiorach owoców czy warzyw oraz w branży hotelarskiej i gastronomicznej. Młodzi emigranci mieli w większości już ukształtowaną sieć migracyjną. Za granicą przebywali bowiem członkowie ich rodzin – rodzice lub rodzeństwo. Dwie osoby spośród ogółu zatrudnionych za granicą badanych absolwentów podjęło pracę przez agencję zatrudnienia.

Wykres 5. Chęć podjęcia pracy w trakcie nauki (%)

Źródło: Badania własne.

Na uwagę zasługują również uczniowie, którzy deklarują chęć podjęcia pracy i jednocześnie kontynuowanie nauki.

Naukę i pracę zamierza pogodzić około 75% respondentów, w tym więcej mężczyzn niż kobiet. Najlicniejszą grupę stanowią uczniowie z techników oraz zasadniczych szkół zawodowych. Często jest to forma kontynuacji wcześniejszej pracy dorywczej. Również co trzeci uczeń z liceów ogólnokształcących, który podejmie dalsze kształcenie, chciałby pracować oraz studiować. Grupa respondentów z tego typu szkół charakteryzowała się dużym udziałem w migracjach edukacyjnych. Zmiana miejsca zamieszkania często pociąga za sobą zmianę rynku pracy, który w większych miastach może się okazać bardziej atrakcyjny.

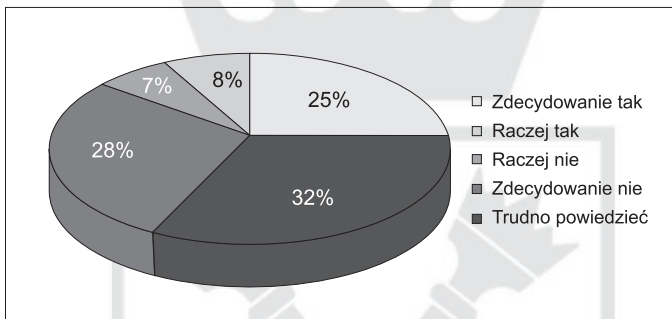
Dodatkowo bardzo istotnym aspektem w badaniu emigracji zarobkowych jest subiektywna ocena podkarpackiego rynku pracy. Wśród respondentów dominowała opinia, że w województwie podkarpackim bardzo trudno znaleźć stałą pracę. Badani twierdzili również, że istnieją zawody, w których szansa znalezienia pracy jest dużo większa oraz że łatwo o pracę sezonową i dorywczą. Problemy na lokalnym rynku pracy często przekładają się na decyzję o wyjeździe do innego województwa, powiatu czy kraju w celu podjęcia pracy. W tym kontekście podkreśla się dwa potencjalne skutki, jakie mogą nieść z sobą masowe wyjazdy: rozładowanie nierównowagi na rynku regionalnym, ale także ilościową i jakościową utratę zasobów pracy.

Ocena emigracji zarobkowej

Większość dostępnych opracowań i raportów na temat współczesnych migracji, w szczególności młodych osób z Polski, w jednoznaczny sposób wskazu-

je na kompleksowość zjawiska. Podobnie jest z oceną skutków mobilności. W przypadku emigracji zarobkowych dodatkowy problem to wpływ względów ekonomicznych na opinię badanych. Mając na względzie specyfikę Podkarpacia i natężenie ruchu migracyjnego z tego regionu, warto też zwrócić uwagę na ocenę emigracji zarobkowej przez najbardziej dynamiczną formę kapitału pracy, czyli młodzież. Ocena własnej sytuacji na rynku pracy, możliwość dalszej edukacji i dotychczasowe doświadczenia zawodowe to przesłanki zasadniczo wpływające na opinię absolwentów szkół ponadgimnazjalnych.

W badaniu za cel podstawowy postawiono próbę oceny emigracji jako szansy na nowe lepsze życie lub drogi donikąd.

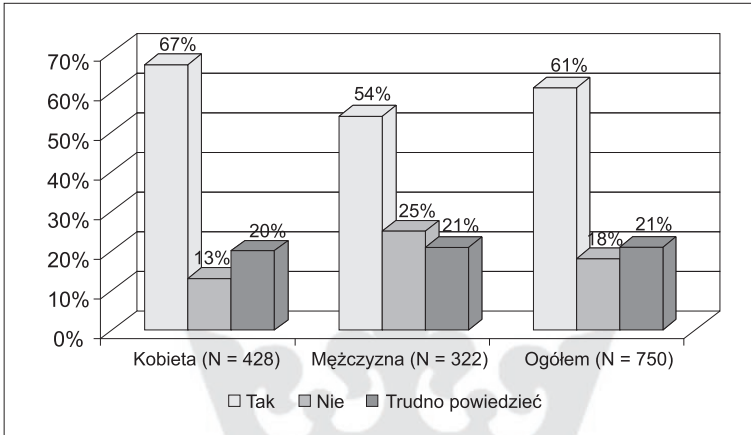
Wykres 6. Ocena emigracji jako szansy na lepszy strat w życiu (%)

Źródło: Badania własne.

Zaprezentowane na wykresie wyniki wskazują, że dla ponad połowy badanych emigracja jest zjawiskiem pozytywnym i stwarza lepsze możliwości na początku rozwoju dalszej drogi zawodowej czy edukacyjnej. Badanie nie wykazało zasadniczej różnicy w odpowiedziach pod względem zmiennych takich jak płeć, typ ukończonej szkoły czy miejsce zamieszkania. Wśród czynników „przyciągających” uczniowie wymienili kolejno: perspektywę lepszych zarobków, poprawę standardu życia, rozwój osobisty oraz zawodowy.

Ważnym elementem badania była również próba oszacowania skali migracji, w przypadku gdyby dalsze plany edukacyjne czy zawodowe nie powiodły się. W dużej mierze czynnikami „wypychającymi” okazały się: długotrwale bezrobocie, nieprzyjęcie na studia, kontynuacja nauki na kierunku (czy uczelni) niezgodnym z zamierzonymi planami.

W tej kwestii wyniki badania nie są optymistyczne. Spośród ogółu respondentów aż 61% zdecydowałoby się w takiej sytuacji wyjechać za granicę. Taką deklarację złożyło więcej kobiet niż mężczyzn. Uczniowie, którzy preferują wyjazd do innego kraju, pochodzili głównie ze wsi oraz mniejszych miast do

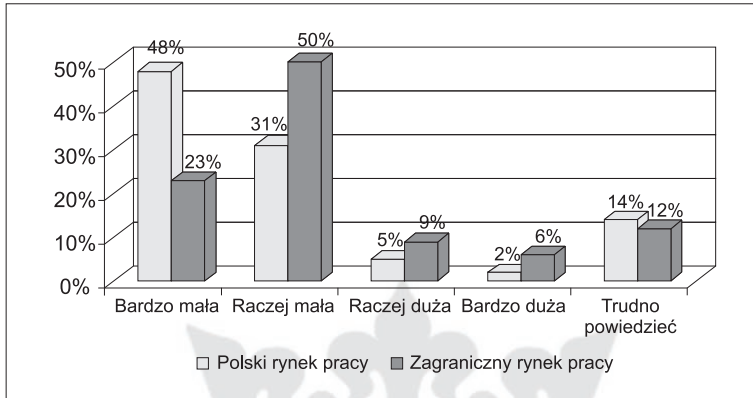
Wykres 7. Przyszłe plany emigracyjne (%)

Źródło: Badania własne.

50 tysięcy mieszkańców. Uczniowie z dużych miast zazwyczaj nie byli skłoni do migracji lub wykazywali postawę niezdecydowania. Wśród krajów, w których respondenci chcieliby zamieszkać, dominowały Wielka Brytania (30%), Stany Zjednoczone (25%), Niemcy (15%) czy Irlandia (12%).

Innym aspektem wartym analizy jest ocena możliwości znalezienia satysfakcjonującej pracy w innym kraju oraz subiektywna ocena zagranicznego rynku pracy. Wśród uczniów przeważa opinia, że bardzo łatwo znaleźć pracę dorywczą i sezonową. Absolwenci twierdzą również, że na zagranicznych rynkach istnieje zapotrzebowanie na określone zawody. W porównaniu z podkarpackim rynkiem pracy ocena szansy podjęcia pracy stałej wzrosła z 8% do 23%. Ocena znalezienia satysfakcjonującej pracy na lokalnym rynku nie pozostawia złudzeń – badani nie wierzą, że w miejscu zamieszkania będą mieli możliwość zarobkowania.

W zestawieniu z podkarpackim rynkiem pracy absolwenci bardziej optymistycznie oceniają swoje możliwości na migracyjnym rynku. Wzrosła liczba odpowiedzi „raczej mała”, „raczej duża” oraz „bardzo duża”. Wśród uczniów, którzy sądzą, że znalezienie satysfakcjonującej dla nich pracy za granicą nie będzie stanowić problemu, dominowali absolwenci techników pochodzący z miast do 50 tysięcy mieszkańców. W przeważającej części uczniowie ci posiadali już doświadczenie zawodowe. Najgorzej swoje możliwości zarówno na lokalnym, jak i zagranicznym rynku pracy oceniają absolwentki szkół ogólnokształcących. W porównaniu z uczniami innych typów szkół uczęszczający do liceów po ich ukończeniu nie mają określonego zawodu ani odbytych praktyk, przez co ich ocena na rynku pracy może być zaniżona.

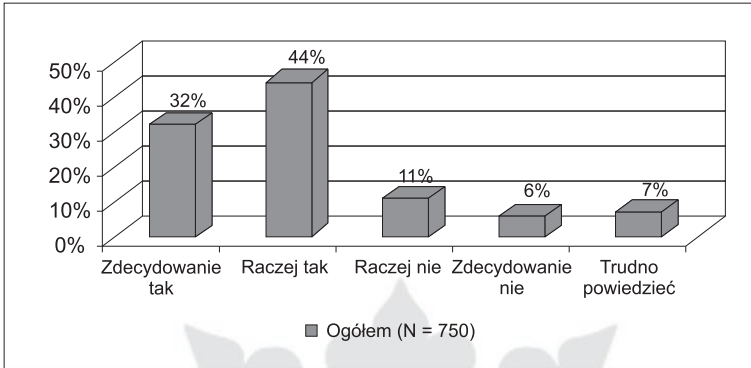
Wykres 8. Ocena możliwości znalezienia satysfakcjonującej pracy w Polsce i za granicą (%)

Źródło: Badania własne.

Mając na względzie skalę ruchów migracyjnych na Podkarpaciu, należałoby również zwrócić uwagę na sytuację reemigrantów. Wśród nich możemy wyodrębnić dwie kategorie. Do pierwszej z nich zaliczają się osoby powracające zazwyczaj ze względu na niemożność znalezienia pracy na stanowisku zgodnym z ich aspiracjami, wykształceniem czy doświadczeniem. Do drugiej migranci, dla których praca za granicą była szansą rozwoju, zdobycia nowych umiejętności czy dodatkowego wykształcenia. Dzięki temu mogli zwiększyć swoją konkurencyjność na rynku pracy. Doświadczenie zdobyte za granicą, ale w zawodzie odmiennym od wyuczonego, rzadko jest uwzględniane przez reemigrantów w CV. Dodatkowo pracodawcy, przyjmując do pracy osoby, które dłuższy czas przebywały w innym kraju, muszą inwestować w różnego typu szkolenia w celu odświeżenia kompetencji niezbędnych do zajmowania danego stanowiska.

W ocenie absolwentów szkół ponadgimnazjalnych dominuje pogląd, że zdobyte za granicą umiejętności i kwalifikacje w zasadniczy sposób wpływają na znalezienie satysfakcjonującej pracy. Wśród respondentów, którzy udzielili odpowiedzi: „zdecydowanie tak” oraz „raczej tak”, przeważali uczniowie techników oraz zasadniczych szkół zawodowych. Uczniowie liceów ogólnokształcących i profilowych częściej wskazują, że doświadczenie zdobyte za granicą prowadzi do osłabienia pozycji emigranta na regionalnym rynku pracy.

W literaturze dotyczącej problematyki migracji autorzy wymieniają liczne negatywne konsekwencje wyjazdu z miejsca zamieszkania i wskazują problemy wynikające z opuszczenia rodziny. Zalicza się do nich: zaburzenia więzi rodzinnej i trwałości rodziny; zaniedbania i niepowodzenia w procesie so-

Wykres 9. Ocena zdobytych kwalifikacji za granicą a szansa znalezienia lepszej pracy w Polsce (%)

Źródło: Badania własne.

cializacji i wychowania dzieci na skutek nieobecności rodzica, instrumentalne traktowanie osoby wyjeżdżającej przez ograniczenie jej roli w rodzinie i ekspozycję jedynie w funkcji zarobkowej; ograniczenie opieki nad starszymi członkami rodziny, którzy pozostali w kraju (Kawczyńska-Butrym 2009: 72–87). „Biuletyn Informacyjny” Rzecznika Praw Dziecka przytacza następującą definicję na określenie tego fenomenu: „Mianem eurosieroctwa psychologowie określają zjawisko pozostawienia w kraju dzieci przez rodziców wyjeżdżających za granicę [...], [ich] zdaniem, dzieci pozbawione stałego kontaktu nawet z jednym z rodziców, czują się jak sieroty”. Badanie ujawniło znaczną skalę tego zjawiska. Rodzic co czwartego ucznia w czasie realizacji badania przebywał za granicą.

Zakończenie

Dokonując podsumowania przedstawionych wyników, należy zaznaczyć, że mamy do czynienia z deklaracjami respondentów, które nie zawsze przekładają się na ich późniejsze rzeczywiste zachowania. W sytuacji gdy pytania dotyczą przyszłości, badani udzielają odpowiedzi w warunkach niepewności. Ich reakcje są wypadkową wielu czynników: wiedzy, doświadczenia czy pragnień. Mając to na względzie, wyniki należy interpretować jako aktualny stan świadomości badanych.

Młodzież kończąca podkarpackie szkoły ponadgimnazjalne w znaczącej większości twierdzi, że emigracja zarobkowa stwarza lepsze szanse na start w dorosłe życie. Potwierdza to fakt, że dominująca część responden-

tów w przypadku niezrealizowania swoich zamierzeń zdecydowałyby się wyjechać za granicę. Dodatkowo na tę decyzję bardzo duży wpływ ma subiektywna ocena rynku pracy oraz własnych możliwości znalezienia satysfakcjonującego zajęcia. Uczniowie deklarują poza tym, że zdobyte za granicą doświadczenia i umiejętności pozytywnie wpłyną na ich wizerunek w oczach pracodawców. Warto także zaznaczyć, że jedna trzecia absolwentów miała już doświadczenie zawodowe nie tylko na lokalnym, ale także na zagranicznym rynku pracy. Konfrontacja nastawionych idealistycznie młodych osób z rzeczywistą sytuacją gospodarczą kraju przyjmującego nieraz w sposób drastyczny wpływa na zmianę poglądów. Migracja bowiem to nie tylko lepsze zarobki, satysfakcjonujący zawód czy nowe atrakcyjne otoczenie, ale także ciężka praca, często poniżej kwalifikacji, rozłąka z najbliższymi, a także konieczność integracji i adaptacji w nowym miejscu. Niekwestionowanym faktem jest to, że znacząca część województwa podkarpackiego to obszary emigracyjne. Konsekwencji związanych ze wzmożoną mobilnością Polaków doświadczyły i doświadczają społeczności lokalne, struktury religijne, gospodarcze, rodzinne, ale także migrujące jednostki. Wyjeżdżają zazwyczaj ludzie młodzi o dużym potencjale i najbardziej przedsiębiorczy, których docelowym miejscem są inne regiony czy inny kraj. Obszary tracące ludność muszą stawić czoła negatywnym skutkom tego zjawiska. Pogorszenie się sytuacji demograficznej, a w szczególności postępujące starzenie się społeczeństwa, wiąże się ze zwiększeniem wydatków na usługi publiczne dla tej grupy ludności.

Dla samego migranta decyzja o wyjeździe jest kalkulacją zysków i strat. Szansą okaże się wtedy, gdy wykonywana praca będzie zgodna z kwalifikacjami, gdy zdobyte doświadczenie w przyszłości korzystnie wpłynie na znalezienie satysfakcjonującej pracy w Polsce, gdy szybko zaadaptuje się on w nowym środowisku lub gdy będzie miał możliwość rozwoju osobistego. Niestety w wielu przypadkach scenariusz okazuje się zupełnie inny. Brak pracy lub wykonywanie innego zawodu niż wyuczony, problemy mieszkaniowe, bariera językowa, stres migracyjny i rozłąka z rodziną niekorzystnie wpływają na migrującą jednostkę. Osoba ta często decyduje się na reemigrację. Podczas poszukiwań pracy w Polsce może się okazać, że w oczach pracodawcy jej zagraniczne doświadczenie stanowi balast lub tak zwaną lukę w życiorysie.

Bibliografia

Informacja o rozmiarach i kierunkach emigracji z Polski w latach 2004–2010, 2011, Warszawa, http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/lud_infor_o_rozm_i_kierunk_emigra_z_polski_w_latach_2004_2010.pdf (dostęp: 12.12.2012).

- Kaczmarczyk Paweł, Okólski Marek, 2005, *Migracje specjalistów wysokiej klasy w kontekście członkostwa Polski w UE*, Warszawa: Urząd Komitetu Integracji Europejskiej Departament Analiz i Strategii.
- Kaczmarczyk Paweł, Okólski Marek, 2008, *Polityka migracyjna jako instrument promocji zatrudnienia i ograniczania bezrobocia*, Warszawa: Ośrodek Badań nad Migracjami WNE UW.
- Kawczyńska-Butrym Zofia, 2009, *Migracje. Wybrane zagadnienia*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Oziewicz Ewa, 2005, *Przemiany we współczesnej gospodarce światowej*, Warszawa: PWE.
- Rocznik Demograficzny 2008*, Warszawa: GUS.
- Rocznik Demograficzny 2009*, Warszawa: GUS.
- Rocznik Demograficzny 2010*, Warszawa: GUS.
- Rocznik Demograficzny 2011*, Warszawa: GUS.
- Rocznik Statystyczny Województwa Podkarpackiego 2004–2010*, Rzeszów: Urząd Statystyczny.
- Stoczek Maria, 1997, *Współczesne migracje zarobkowe. Regionalne studia porównawcze*, [w:] Jan Zamojski (red.), *Migracje i społeczeństwo*, Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Historii PAN.